

Kan Phai Mahidol, the Symbolic Plant of Mahidol University

Sasivimon Swangpol and Thaya Jenjittikul
Department of Plant Science, Faculty of Science, Mahidol University

Kan phai Mahidol (*Afgekia mahidoliae* B. L. Burt & Chermisr.), the symbolic plants of Mahidol University, was named to commemorate the late Princess Mother, Somdej Phra Sri Nakarindra Boromarajajonnani (then Princess Srisangwan Mahidol). It is a rare tropical plant found in limestone mountains in the western side of Thailand. One among only three known species in the genus, *A. mahidoliae* is a climber in the pea family (Fabaceae). The plant possesses purplish and whitish pea-like florets in inflorescences which are usually in blooms during August to November. The plant was found in Sai Yok, Kanchanaburi in 1967 by a Thai botanist, Kasem Chandraprasong and the named was published in Notes from the Botanic Garden Edinburgh Vol. 31 No. 1 July 1971 by a Scottish, Mr. B.L. Burt and Assistant Professor Dr. Jirayupin (Chermisrivathana) Chandraprasong. The Thai name 'Kan phai Mahidol' was suggested by the late Professor Tem Smitinand, the former Director of the Flora of Thailand Project, because it belongs to the same genus as 'Kan phai' (*Afgekia sericea* Craib). The Thai word for the plant 'Kan phai' (กันภัย), means 'protecting from threat', appeared in the famous Thai epic 'Khun Chang Khun Phan', as a captivating vine in a sacrament.

Kan phai Mahidol was named the symbolic plant of Mahidol University in the 30th Anniversary of the University in 1999. Recently, the specific epithet "*mahidolae*" was corrected to "*mahidoliae*" based on the latest version of the International Code of Botanical Nomenclature (Vienna code), under Recommendation 60C.1.b.

Bibliography

- Burt, B.L. and Chermisrivathana, C. (1971) A Second Species of *Afgekia* (Leguminosae). **Notes from the Royal Botanic Garden, Edinburgh** 31(1), 131-133.
- McNeill, J. B., Burdet, F. R., Demoulin, H. M., Hawksworth, D. L., Marhold, K., Nicolson, D. H., Prado, J., Silva, P.C., Skog, J. E., Wiersema, J. H. & Turland, N. J. (editors). 2006. **International Code of Botanical Nomenclature (Vienna Code)**. Gantner, Ruggell, Liechtenstein.
- National Identity Office, 2006. Plant Species Named to Commemorate the Late Princess Mother, Somdej Phra Sri Nakarindra Boromarajajonnani: Kan phai Mahidol. **Somdej Phra Sri Nakarindra Boromarajajonnani Garden --In Thai**. Amarin Printing and Publishing, Bangkok. p. 29-31.
- Pharmaceutical Botany, Department of, Faculty of Pharmacy, Mahidol University, 1996. **Native Medicinal Plants of Lanna -- In Thai**. (Wongsatit Chuakul ed.), Faculty of Pharmacy, Mahidol University, Bangkok.
- Smitinand, T. 2001. **Thai Plant Names**. Revised Edition. The Forest Herbarium, Royal Forest Department, Bangkok.

กัญชามหาด: พรรณไม้สัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

ดร. ศศิวิมล แสงผล และ ดร. ทยา เจนจิตติกุล

ภาควิชาพฤกษศาสตร์

คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ในที่สุด "กัญชามหาด" ก็ได้รับเลือกให้เป็นต้นไม้สัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล ผู้เขียนในนามคณาจารย์ภาควิชาพฤกษศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งได้รับรางวัลจากการประกวดในครั้งนี้ร่วมกับ รศ.วงศ์สถิตย์ จั่วกุล ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ กับ ผศ.นพมาศ สุนทรเจริญนนท์ ภาควิชาเภสัชวินิจฉัย คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล จึงขอเรียบเรียงเรื่องราวการประกวดต้นไม้สัญลักษณ์ครั้งนี้ เพื่อบันทึกไว้เป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยฯ

ปฐมเหตุ เนื่องในวันครบรอบ 30 ปี แห่งการพระราชทานนามมหาวิทยาลัย ในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2542 มหาวิทยาลัยมหิดลได้จัดการประกวดต้นไม้สัญลักษณ์ ด้วยความเห็นว่ามหาวิทยาลัยยังไม่มีต้นไม้สัญลักษณ์ที่เป็นทางการดังเช่นสถาบันการศึกษาอื่น ทำให้ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหิดลดำริที่จะหาต้นไม้ใหม่เป็นสัญลักษณ์อย่างเป็นทางการและไม่ซ้ำกับที่อื่นจึงได้ตั้งกฎเกณฑ์การประกวดว่า ต้องเป็นไม้ยืนต้นที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทย มีความเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย ในแง่ใดแห่งหนึ่งและไม่ซ้ำกับพรรณไม้สัญลักษณ์ของสถาบันการศึกษาอื่นในประเทศไทย

สุดท้าย มหาวิทยาลัยมหิดลประกาศว่า มีผู้ส่งผลงานเข้าประกวดถึง 202 คน มีต้นไม้ที่ถูกเสนอชื่อ 123 ต้น และตัดสินให้ "กัญชามหาด" เป็นต้นไม้สัญลักษณ์ โดยสมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ได้ประทานพระกรุณาธิคุณทรงมีพระวินิจฉัยชี้ขาด ด้วยเหตุผลว่า เป็นต้นไม้ที่พบในประเทศไทย สามารถปลูกได้ง่าย มีนามเป็นมงคล มีชื่อพ้องกับนามมหาวิทยาลัย และมีลักษณะสวยงามแม้จะเป็นไม้เถา แต่ก็สามารถจัดแต่งเป็นทรงพุ่มได้หลายแบบ มีอายุยืนหลายปี และเมื่อเถาแห้งไป ก็สามารถงอกงามขึ้นได้ใหม่ ซึ่งความเป็นไม้เถานี้สื่อความหมายถึงความก้าวหน้า และความสามารถในการปรับตัวให้พัฒนาไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้เป็นอย่างดี

พืชชนิดนี้ พบครั้งแรกเมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ.2510 โดยนายเกษม จันทรประสงค์ ซึ่งขณะนั้นเป็นข้าราชการกองพืชพรรณ กรมวิชาการเกษตร (ปัจจุบันเป็นนายกสมาคมไม้ประดับแห่งประเทศไทย) ได้เล่าเรื่องการพบพืชชนิดนี้ว่าท่านนั่งรถไฟไปลงที่สถานีวังโพ และเดินทางขึ้นภูเขาเตี้ยๆ หลังสถานีทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นฝั่งตรงข้ามกับแม่น้ำแควน้อย เมื่อถึงเวลาเที่ยง ท่านได้หยุดพักรับประทานอาหารที่ได้ต้นไม้ ได้พบดอกไม้ชนิดหนึ่งร่วงอยู่ที่พื้น ท่านรู้สึกคุ้นกับลักษณะดอก เพราะคล้ายถั่วแปบข้างแตคนละสีเมื่อมองขึ้นไปและเก็บลงมากเพื่อทำตัวอย่างแห้ง อีก 2 เดือนถัดมา คือวันที่ 15 พฤศจิกายน ปีเดียวกัน

ท่านได้นำผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรายุพิน จันทรประสงค์ (เจิมศิริวัฒน์) เดินทางกลับไปทีเดิมเพื่อเก็บผักที่เริ่มแก่ ให้ได้ตัวอย่างที่สมบูรณ์และชุดต้นกลับมาปลูกที่กรมวิชาการเกษตร สำหรับระบุ (identify) ว่าต้นไม้นี้จะเป็นต้นไม้อะไร เมื่อต้นไม้นี้ดอกที่กรุงเทพฯ ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2511 จึงได้เก็บตัวอย่าง ซึ่งเป็นตัวอย่างต้นแบบ พร้อมทั้งทำคำบรรยายเป็นภาษาละตินและวาดภาพส่งไปให้ Mr. B. L. Burtt พิสูจน์ชื่อที่สหราชอาณาจักร พร้อมทั้งขอพระราชทานชื่อเพื่อเป็นเกียรติกับพระชนนีศรีสังวาลย์ (พระยศในขณะนั้น) โดยเสนอคำว่า ศรีสังวาลย์ หรือมหิดล Mr. Burtt ได้แนะนำว่าให้ใช้มหิดล ซึ่งเขียนเป็นภาษาละตินว่า mahidolae ทั้งนี้ในขณะนั้นถั่วแปบช้าง (*Afgekia sericea* Craib) ซึ่งเป็นพืชที่มีลักษณะคล้ายกันมากและอยู่ในสกุล (genus) เดียวกัน คือ สกุลแอฟเกีย (*Afgekia*) เป็นพืชชนิดเดียวในสกุล ด้วยลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดหลายประการ ผศ.จิรายุพิน จึงแน่ใจว่าพืชต้นนี้เป็นพืชต่างชนิดแน่นอน และจะเป็นพืชชนิดที่สองในสกุลนี้ (ปัจจุบันค้นพบอีกชนิดหนึ่งคือ *Afgekia filipes* (Dunn) R. Geesink ซึ่งมีดอกสีเหลือง กระจายพันธุ์ทางตอนใต้ของจีนและทางเหนือของไทย) เมื่อผลงานการค้นพบ และตั้งชื่อพืชชนิดนี้ ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารของสวนพฤกษศาสตร์เอดินบะรอ ชื่อ Notes from the Botanic Garden Edinburgh Vol.31 No.1 ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2514 จึงได้ถือว่าพืชชนิดนี้มีชื่อเป็นทางการตามกฎหมายทางพฤกษศาสตร์ ชื่อที่ได้รับคือ *Afgekia mahidolae* B. L. Burt & Chermisir. แต่ไม่มีชื่อไทย ส่วนถั่วแปบช้างนั้นมีชื่ออื่นๆ อีก เช่น กันภัย ศาสตราจารย์เต็ม สมิตินันท์ ผู้เชี่ยวชาญทางพฤกษศาสตร์กรมป่าไม้ จึงได้เสนอว่าควรเรียกพืชต้นนี้ว่า กันภัย หรือกันภัยมหิดล ท่านกล่าวว่าในเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนที่ย่างกุมารทองนั้น ได้ใช้เถากันภัยมัดกุมารทองไว้ และด้วยเหตุที่เรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องที่เกิดในแถบจังหวัดกาญจนบุรี และสุพรรณบุรี เถากันภัยดังกล่าว จึงน่าจะเป็นพืชชนิดเดียวกับพืชที่เพิ่งค้นพบนี้

สำหรับชื่อพฤกษศาสตร์ *Afgekia mahidolae* นั้น มีการแก้ไขให้ถูกต้องตามไวยากรณ์ภาษาละติน โดยเติม -i- หลัง -l- เป็นดังนี้ *Afgekia mahidoliae* ตาม International Code of Botanical Nomenclature ฉบับแก้ไขครั้งล่าสุด ซึ่งเป็นผลจากการชำระกฎการตั้งชื่อพฤกษศาสตร์เมื่อ ปี พ.ศ. 2548 ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย (เรียกกฎเล่มนี้ในชื่อย่อว่า Vienna Code ตีพิมพ์เมื่อ ปี พ.ศ. 2549) โดยคำแนะนำข้อ 60C.1.b ระบุว่าชื่อพฤกษศาสตร์ที่ตั้งเพื่อเป็นเกียรติแต่บุคคล ถ้าชื่อบุคคลลงท้ายด้วยตัวสะกด ให้เติม -i- และรูปคำระบุเพศต่อท้าย เช่น ชื่อบุคคลชาย Winit เป็น *winitii* ชื่อบุคคลหญิง Thaithong เป็น *thaithongiae* เป็นต้น

กันภัยมหิดล (*Afgekia mahidoliae* B. L. Burtt & Chermisir.)

วงศ์ FABACEAE (หรือ LEGUMINOSAE)

วงศ์ย่อย Papilionoideae

ถิ่นกำเนิด เป็นต้นไม้พื้นถิ่นของไทย พบตามป่าเต็งรัง ภูเขาหินปูนในภาคตะวันตก

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เป็นไม้เลื้อยเนื้อแข็ง ขนาดกลาง อายุหลายปี กิ่งอ่อนสีเขียว มีขนนุ่มทั่วไป

ใบ ออกสลับ ใบประกอบแบบขนนก ปลายคี่ ใบย่อย รูปรีแกมขอบขนานขนาด 2.2-3.5 x 5-6.5 เซนติเมตร แผ่นใบบาง ใต้ใบมีขนหนาแน่นกว่าด้านบนใบ

ดอก ออกเป็นช่อกระจุกตามซอกใบและปลายกิ่ง ช่อยาว 12-25 เซนติเมตร ดอกทยอยบานจากโคนช่อมา

ปลายช่อ 4-6 ดอก กลีบประดับสีม่วงอมเขียว รูปรียาว กลีบเลี้ยงสีม่วงอ่อน โคนกลีบเชื่อมติดกันปลายแยก 5

แฉก ดอกรูปดอกถั่ว มี 5 กลีบ กลีบกลางสีม่วง โคนกลีบมีแถบสีเหลืองรูปสามเหลี่ยม กลีบคู่ข้างสีม่วงเข้ม

กลีบคู่ล่างสีเหลืองอ่อน มีขนปกคลุม ออกดอกเดือนสิงหาคมถึงพฤศจิกายน

ผล เป็นฝักรูปแถบ สั้น ขนาด 2-4 x 7-9 เซนติเมตร สีน้ำตาล มีขนปกคลุม เมื่อแก่แตกเป็นสองซีก

เมล็ด รูปกลม 2 เมล็ด เส้นผ่านศูนย์กลาง 1.5 เซนติเมตร สีดำเป็นมัน

ขยายพันธุ์ เพาะเมล็ด

สภาวะเหมาะสม แสงแดด

ประโยชน์ ปลูกประดับชุ่มไม้เลื้อย

บรรณานุกรม

เต็ม สมิตินันท์ 2544. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2544. ส่วนพฤกษศาสตร์
ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ.

เภสัชพฤกษศาสตร์, ภาควิชา, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2539. สมุนไพรพื้นบ้าน
ล้านนา (วงศ์สฤติย์ ฉั่วกุล บรรณาธิการ) พิมพ์ครั้งที่ 1 ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัช
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพฯ.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์. 2549.
พันธุ์พฤษชาติตั้งชื่อถวายพระเกียรติแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี: กันภัยมหิดล. สวน
สมเด็จพระศรีนครินทร์. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง กรุงเทพฯ หน้า 29-31.

Burtt, B. L. and Chermisrivathana, C. (1971) A Second Species of *Afgekia* (Leguminosae). **Notes
from the Royal Botanic Garden. Edinburgh** 31(1), 131-133.

McNeill, J. B., Burdet, F. R., Demoulin, H. M., Hawksworth, D. L., Marhold, K., Nicolson, D. H.,
Prado, J., Silva, P.C., Skog, J. E., Wiersema, J. H. & Turland, N. J. (editors). 2006.
International Code of Botanical Nomenclature (Vienna Code). Gantner, Ruggell,
Liechtenstein.